

Katalóguscédulák sokszorosítása az Országos Széchényi Könyvtárban

Baczoni Tamásné - Seres Tibor

“A katalógussokszorosítás kérdése egyike a legfontosabb könyvtártechnikai kérdéseknek” - állapította meg *Goriupp* Alisz, az Országos Széchényi Könyvtár nyomtatványtárának vezetője, amikor 1936. október 3-án a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Országos Kongresszusán beszámolt arról a nagyjelentőségű eseményről, hogy a nemzeti könyvtárat adréma-rendszerű sokszorosító gépekkel szerelték fel.

Megállapítása ma ugyanolyan időszerű, mint ötvennégy évvel ezelőtt volt. A katalóguscédulák előállítására ma is a legtöbb gondot okozó problémák közé tartozik a könyvtárakban.

Az elmúlt években néhány kisebb cikk jelent meg főleg a Könyvtáros c. folyóirat hasábjain azoknak a szerzőknek a tollából, akik vagy maguk használták, vagy a könyvtárakban alkalmazták az általuk ismertetett cédula-előállítási technikát. A cikkek tanúsága szerint az intézmények munkatársai, vezetői igyekeznek a rendelkezésükre álló anyagi lehetőségek kihasználásával a katalóguscédulák előállítását gazdaságosabbá és gyorsabbá, a cédulákat szebbé, olvashatóbbá és minél több információt hordozóbbá tenni. A különféle ötletek és eljárások a könyvtári szakma szeretetéről és hozzáértéséről tesznek tanúbizonyságot, de az alkalmazott technikai eljárások egyike sem oldja meg igazán - különösen a nagykönyvtárak számára nem - a katalóguscédulák sokszorosításának kérdését.

Az Országos Széchényi Könyvtár katalógusai évente közel félmillió cédulával gyarapodnak. Hogyan sokszorosítottuk a katalóguscédulákat eddig, milyen technikával dolgozunk most, mivel kísérletezünk és milyen terveink vannak a jövőben, amíg cédula-katalógusok biztosítják az állományhoz való hozzáférést könyvtárunkban - úgy gondoltuk, nem lesz érdektelen foglalkozni ezzel a problémával egy nagykönyvtár, a nemzeti könyvtár gyakorlata alapján.

A múlt

A nyomdai eljárással történő katalóguscédula előállításra a tetemes költségek miatt a nemzeti könyvtár vezetői már 1936-ban sem gondolhattak. Nem sokkal korábban néhány skandináv könyvtárban és Németországban az adréma-technikát vezették be katalógizálási célokra. Főleg a göttingi Egyetemi Könyvtár példája és az ott szerzett tapasztalatok ösztönözték a könyvtár vezető szakembereit arra, hogy az elavult, nagyformátumú, főleg kézzel írt katalóguscédulák helyett szabványos méretű, modern technikával sokszorosított cédulakatalógusok építéséhez fogjanak hozzá.

Az adréma-technikához két gép szükséges. Az egyik az úgynevezett *címpréslő-gép*, amelyen fémlemezre préselhető a címleírás szövege. Korrektúra után - ha szükséges

- a hibás szöveg javítható. A másik gép az úgynevezett *címnyomógép*, melynek a gumipárnás nyomófeje speciális festékszalag közbeiktatásával a fémlemezen kidomborodó betűk képét az alája tett papírlapra, illetve a katalóguskartonra rányomja. Egy fémlemezről szinte korlátlan mennyiségű katalóguscédula vonható így le. A kész lemezeket a raktári jelzetek sorrendjében külön e célra készült lemeztároló fiókokban, illetve lemeztároló fémszekrényekben kell elhelyezni. A fémbe préselt, maradandó címleírások bármikor elővehetők, pótlólag újabb levonatokat lehet róluk készíteni.

A korszerű adréma sokszorosítás segítségével a katalóguscédulák előállítására jelentős technikai reformnak bizonyult. Az új eljárás eredményessége a végzett munka mennyisége és minősége szempontjából az akkori statisztikák szerint igazán kielégítő volt. Az adréma-technika a nemzeti könyvtárban hosszú időre megszabta a katalóguscédulák sokszorosítási módját. Az elmúlt ötven évben több millió adréma-val készült cédu-lával gyarapodtak katalógusaink.

A jelen

A sokszorosítási technika megújulásának legfőbb elindítója az új feldolgozási szabványok bevezetése és a számítógépesítés megkezdése volt. Hosszú előkészítő munka után szűnt meg a kötelezpéldányok párhuzamos feldolgozása.* 1987-től a Magyar Nemzeti Bibliográfia Könyvek Bibliográfiája Szerkesztősége (MNB KB) szolgáltatta az OSZK kötelezpéldányokból gyarapodó törzsállományának katalógustételeit. A speciális könyvtári adatokkal (raktári jelzet, OSZK ETO számok, saját állományra vonatkozó megjegyzések stb.) kiegészített alapcédulák számítógépes előállítása nem tette lehetővé, hogy a katalóguscédulák sokszorosítására az adréma gépeket alkalmazzuk. Mindenképpen fénymásolási technikára kellett áttérnünk.

Az előkészítő munkák során kísérleteket végeztünk *xerox* sokszorosítással. Az eredmény: a másolatok külalakja nem volt megfelelő, rengeteg mechanikus többletmunkát jelentett a lehetőleg azonos példányszámban másolandó cédulák összeválogatása, montírozása, utólagos szétvágása stb. Egyedi cédu-lasokszorosító berendezésre volt szükségünk. Sikerült beszereznünk *SHARP-SF-756* típusú fénymásoló gépeket. A hozzájuk fűzött remények azonban nem egészen váltak valóra. A gép csak a gyártó cég által forgalmazott kartonpapír használata esetén működik megbízhatóan (automata papíradagolója is csak így használható), kellékanyagai csak devizáért kaphatók és igen drágák. Mivel a két gép teljesítménye nem biztosította a szükséges cédu-lamennyiség előállítását, az 1987 előtt megjelent, régi feldolgozási szabványok alapján készült címleírásokat továbbra is a régi módon kellett volna előállítani. Évtizedek óta köztudott, hogy a könyvtár adréma-rendszerű gépeinek műszaki állapota igen rossz - legtöbbjük 1936 óta üzemel -, a betűkészlet elkopott és nem pótolható, a fémlemezek a helykihasználás nem a legjobb, azaz viszonylag kevés szöveg fér rá, valamint a színvonalas feldolgozó munkához

* Az új címleírási szabványok fokozatos bevezetésével az MNB leírásai annyira eltértek a hagyományos feldolgozással készült címleírásoktól, hogy kialakult a bibliográfiai feldolgozás és a katalógus célú feldolgozás külön - párhuzamos - munkafolyamata. Az újra egyesítés az ún. integrált feldolgozás keretében valósult meg.

szükséges betűválaszték (karakterkészlet) is hiányzik. Maga a préselési és sokszorosítási munka fizikailag nehéz és meglehetősen piszkos, a fémlemezeken igen drágák, egy új levonógép (címnyomógép) 1987-ben 1,5 millió Ft-ba került volna.

Kitartóan kerestük a jobb megoldást. Végre 1988-ban a tavaszi Budapesti Nemzetközi Vásáron felfedeztük a *Canon PC-25* típusú fénymásoló gépet, amelyből azóta többet sikerült beszereznünk. Lehetőségünk nyílt arra, hogy az adréma-technika korszerűtlensége, magas üzemeltetési és karbantartási költségei miatt minden anyagunk sokszorosításánál áttérhettünk a korszerűbb és olcsóbb fénymásolási technikára.

Az adréma-rendszer teljes felszámolása érdekében megkezdtük az 1936 óta épülő lemeztár (kb. 1-1,5 millió lemez) cédula-alapnyilvántartásra történő átmásolását. A munka megkezdése nem türt halasztást, a régi lemezek állapota sokat romlott az évek során, oxidálódtak, megrozsdásodtak, törékennyé váltak. Úgy tervezzük, hogy a jelenlegi feltételek mellett kb. két év kemény munkájával sikerül a teljes lemeztárat levonni. A levont cédulákat ellenőrizzük, tehát az átmásolás egyben az alapnyilvántartás régóta esedékes revízióját is jelenti. Sokan gondolhatják, miért van szükség erre a nagy vállalkozásra? Ki keresi még ezt a régi anyagot? Az alapnyilvántartást nemcsak saját osztályunk, hanem a könyvtár más osztályai, sőt más intézmények is állandóan használják. Az elmúlt évben pl. 51 507 másolatot szolgáltatunk utánrendelés formájában a régi alapnyilvántartásból.

Az olvasói és szolgálati leíró (betűrendes) katalógusainkat az 1987-es évvel választottuk ketté régi és új katalógusokra. Az 1987 előtt megjelent magyar anyagról és a külföldi könyvbeszerzésekről továbbra is hagyományos módon, a régi feldolgozási szabványok szerint készítjük a címleírásokat. Az alapcédulákat *Robotron* írógépeken állítjuk elő. Tapasztalataink szerint erre legalkalmasabbak az S6011 és az S6130-as típusú gépek. Az utóbbihoz magnetofon csatlakoztatható, a bibliográfiai leírások szövege magnószalagon tárolható és bármikor újra kiíratható. Ilyenkor a Robotront nyomtatóként lehet használni. A magnószalagon tárolt adatokat könnyen lehet javítani, egészen addig, míg végül az alapcédula hibátlan nem lesz. A Robotron írógépről hiányzó betűket, diakritikus jeleket ugyan kézzel kell pótolni az alapcédulán, de mégsem mindegyik levonaton külön-külön, mint azt az adréma-rendszerű sokszorosítás megkívánta.

A *Canon PC-25* típusú fénymásoló gépeket harmadik éve használjuk. Másoló rendszerük C. PC. System, másolási sebességük 8 másolat/perc. Kézi adagolással névjegy mérettől A/4 méretig használhatók, többpéldányos üzemeltetésük 1-19. másolatig automatikusan beállítható. A papírtároló kazetta befogadó képessége kb. 100 ív. A gép kicsinyítésre és nagyításra is alkalmas. A Canon másolók nem kifejezetten könyvtári célra készültek (eredetileg irodai másolók), de használhatók katalóguscédulák előállítására is. Legjobb minőségű másolatot Bristol vagy kétszer simított levlap kartonra lehet készíteni. Természetesen használható hozzájuk másfajta papír is pl. cellkarton, de ezeken a másolatok minősége kifogásolható. A megfelelő papírhasználat növeli a gyorsan kopó alkatrészek élettartamát. A kartonok vágásánál ügyelni kell a vágókés élességére, mert a sorjás karton hamarabb elnyírja a papírleválasztót. Ha lyukasztott kartont használunk, úgyszintén ajánlatos ügyelni a lyukasztó kés élességére. Mivel ezeket az irodai gépeket nagyüzemi célokra használjuk, vigyázni kell arra is, hogy túlmelegedés ne forduljon elő. Ezért óránként pihentetjük őket. A napi munka végeztével kisebb karbantartást, tisztogatást ajánlatos végezni. A festékkazetták tisztán és egyszerűen cserélhetők. Festék kap-

ható fekete, kék, zöld és piros színben is. Egy-egy kazetta 3000–4000 másolat készítésére elegendő festékanyagot tartalmaz.

A Canon PC-25 Magyarországon több cégnél beszerezhető, eltérő áron, de mindenképp forintért. A forgalmazó cégek festékkazetták árusításával és a gépek szervizelésével is foglalkoznak. Több céggel állandó kapcsolatban állunk, és szívesen adunk bármelyik intézménynek felvilágosítást Canon ügyben.

A közeli jövő

Az MNB KB-ban nem közölt kötelespéldányok (könyv, tankönyv, jegyzet) és az 1987 után megjelent külföldi könyvek számítógépes feldolgozásra kerülnek. Amíg a könyvtárban a nagygépes rendszer nem valósul meg, addig személyi számítógépeken a Micro-CDS/ISIS 2.3-at használjuk. A könyvtár Fejlesztési Osztályának számítógépes munkatársai dolgozták ki azt a beviteli űrlapot, amelyen a katalógustételek adatait rögzítjük. A számítógépen feldolgozott anyagot hajlékony lemezre másoljuk, és lézer printerrel fogjuk kiíratni. Az EPSON GQ 5000 szintén saját fejlesztésű cédula-kiírató programmal állítja majd elő a kifogástalan minőségű alapcédulákat.

Ha az adréma lemeztár anyagának átmásolásával elkészülünk, a könyvtár könyvállományáról teljes és egységes papír alapcédula-nyilvántartásunk lesz. Elképzelhető, hogy ezt az "adatbázis"-t egyszer MICROTEK MS-II scanner (lapolvasó) segítségével számítógépre lehet vinni.

Számítógépes szakembereink véleménye szerint a számítógépek egyre terjedő világában is cédulakatalógusainkra még jó ideig szükség lesz. Nem csatlakozunk azokhoz, akik az online katalógusok elkészültekor a cédulakatalógusokat azonnal felszámolják. Hisszük és reméljük, hogy a békés egymás mellett élés a cédula és az online katalógusok között maradéktalanul megvalósítható, és együtt szolgálják majd a használók, az olvasók érdekeit, kényelmét.

Irodalom

1. ANGYAL Péter: Így is sokszorosíthatók a cédulák. = Könyvtáros. 33. évf. 1983. 3.sz. 134.p.
2. BALLÓNÉ MIKE Ágnes: Visszhang. = Könyvtáros. 34. évf. 1984. 12.sz. 722.p.
3. BAUER József: A katalóguscédulák sokszorosításának új módszere. = Könyvtáros. 32. évf. 1982. 11.sz. 656.p.
4. GORIUPP Alisz: A katalógussokszorosítás problémái. = Magyar könyvszemle. 1937. 61.évf. 202-208.p.
5. GORIUPP Alisz: Statisztikai adatok az Országos Széchényi Könyvtár öt évi címfelvétel-sokszorosításáról. = Magyar könyvszemle. 1941. 65. évf. 176-177.p.
6. K.E.: A komáromi Jókai Mór Városi Könyvtár... = Komárom megyei könyvtáros. 1986. 3.sz. 30-33.p.
7. K[IGLICSNÉ]K[ATONA]R[jita]: Repográfia - cédula-sokszorosítás. = Könyvtáros. 34.évf. 1984. 9.sz. 521.p.
8. KIGLICSNÉ KATONA Rita: Repográfia - sokszorosító készülékek. = Könyvtáros. 34. évf. 1984. 11.sz. 645.p.
9. MOLNÁR Zoltán, V.: Cédula-sokszorosítás a Sylvester János Könyvtárban. = Vas megyei könyvtárak értesítője. 15. évf. 1985. 3.sz. 21-22.p.
10. PÉTERVÁRI András: Katalóguscédulák sokszorosítása. = Könyvtáros. 35.évf. 1985. 3.sz. 169.p.